

Mika Perkiömäki

Kirjallisuuden Helsinki-kokemus suurennuslasin alla

Lieven Ameel:

Helsinki in early twentieth-century literature: Urban experiences in Finnish prose fiction 1890–1940. SKS, Helsinki, 2014. (241 s.)

Suomenkielisen kirjallisuuden Helsinki-kuvausta on tutkittu hyvin vähän. Tätä aukkoa paikkaa kirjallisuudentutkija Belgiasta: Lieven Ameelin kiitetty väitöskirja *Moved by the city: Experiences of Helsinki in Finnish prose fiction 1889–1941* tarkistettiin Helsingin yliopistossa vuonna 2013. SKS julkaisi seuraavana vuonna sen pohjalta tämän hieman editoidun, suuremmalle yleisölle suunnatun laitoksen. Erot väitöskirjaan eivät ole suuria. Teoriaosuus on jonkin verran lyhempi ja analyyseissä on pieniä päivityksiä. Lisäksi Helsingin historiaa esittelevät luvut on sijoitettu hieman toisin. Näkyvin muutos on se, että alaviitteiden sijaan käytetään loppuviitteitä, mikä helpottaa lukemista silloin, kun viitteet eivät kiinnosta. Suomenkielinen lukija haluaa kuitenkin toistuvasti kääntää viitteet esiin, sillä kaikki alkukieliset sitaattit ovat siellä. Leipätekstistä löytyvät vain Ameelin itsensä tekemät ansiokkaat käännökset englannin kieleen. Ratkaisu on tekstin sujuvuuden ja kansainvälisen yleisön kannalta ymmärrettävä.

Ameel on tehnyt valtavan työn aineistonsa parissa. Siihen kuuluu yli kuusikymmentä kaunokirjallista teosta puolen vuosisadan ajalta: romaaneja, novellikokoelmia ja novelleja. Aineiston rajauksessaan tekijä on jättänyt pois paitsi ruotsinkielisen kirjallisuuden myös lasten- ja nuorten- sekä rikoskirjallisuuden. Aineistosta on tunnistettu viisi avaintekstiä, joiden kautta Helsinki-kokemusta avataan teoksen viidessä pääluvussa. Analyysit jakautuvat lisäksi ajallisesti kahtia, 1900-luvun vaihteeseen sekä vastaitsenäistyneeseen Suomeen.

Kaupunkiin saapumisen tematiikkaa käsitellään Juhani Ahon ylioppilasromaanin *Helsinkiin* (1889) kautta. Esplanadin moninaisia, pitkälti sukupuolittuneita merkityksiä taas käydään läpi Eino Leinon routavuosiromaaneihin kuuluvan *Jaana Rönny* (1907) avulla. Modernisaation katalyyttinä näyttäytyvän muuttuvan metropolin ja katoavan kaupungin motiivien kautta siirrytään kohti uudenlaista Helsinkiä. Näitä muutoksen aikoja Ameel esittelee Arvid Järnefeltin romaanin *Veneh'ojalaiset* (1909) kautta. Sotienvälisen ajan Helsinki näyttäytyykin hyvin erilaisena. Mika Waltarin henkilökohtaista kaupunkikokemusta korostava läpimurtoromaani *Suuri illusio* (1928) edustaa ”Uuden Helsingin”

estetisoitua kaupunkikuvausta. Viimeisen analyysiluvun teema, kaupunkikokemuksen keskittyminen esikaupunkiin ja marginaaliin näkyy ennen kaikkea Joel Lehtosen *Henkien taistelussa* (1933).

Ameelin kerronta on sujuvaa eikä avaintekstejä ole tarpeen tuntea ennestään. Niiden tärkeimmät piirteet esitellään riittävällä tasolla, jotta analyysin juonenkänteiden perässä pysyy kotimaista kirjallisuutta vähemminkin tunteva lukija. Sen sijaan edes jonkinlaisesta Helsinki-tuntemuksesta on hyötyä. Toki keskeisiä paikkojakin esitellään, sillä teos on suunnattu paitsi suomalaisesta kirjallisuudesta myös kansainvälisestä kaupunkitutkimuksesta kiinnostuneelle yleisölle. Silti henkilökohtainen kokemus todellisista paikoista auttaa ymmärtämään kirjallisen kokemuksen nyansseja.

Ameel lähestyy kirjallista Helsinkiä tilan kautta, mikä näkyy jo tutkimuksen lähtökohdissa. Hän ei ole niinkään kiinnostunut kaupungista itsestään tai edes sen kuvauksesta tai esittämisestä, vaan ennen kaikkea kirjallisen aineistonsa välittämästä kaupunkikokemuksesta. Näin hänen analyysinsä ei jää pelkäksi kaupunkiesityksen pinnan tarkasteluksi, vaan hän pureutuu perinpohjaisesti helsinkiläisen kaupunkikokemuksen moniin ilmiöihin. Teoksen ansioihin on luettava myös se, että tekijä vertaa suomalaista kaupunkikirjallisuutta vastaavaan eurooppalaiseen ja onnistuu kontekstualisoimaan tutkimuksensa laajemmin, mikä auttaa etenkin Suomea ja sen kirjallisuutta huonosti tai ei lainkaan tuntevaa lukijaa.

Tutkimuksen taustalla ovat ennen kaikkea Yi-Fu Tuanin näkemykset ihmismaantieteestä, jossa korostuvat ihmisen henkilökohtaiset kokemukset paikoista ja alueista. Kiinnostuksen kohde on enemmän henkilökohtaisesti koettu ”paikka” kuin absoluuttinen ”tila” (s. 23–24). Ihmismaantieteen näkökulma kantaa läpi koko kirjan ja ohjaa analyysijä. Muita tärkeitä ajattelijoita työn taustalla ovat muun muassa Charles Baudelaire, Walter Benjamin, Michel de Certeau sekä Ottmar Ette, jonka liikkeen poetiikaksi (*poetics of movement*) kutsumaa viitekehystä Ameel kehittää edelleen (s. 15). Sen tavoitteena on selvittää kirjallisen kaupunkikokemuksen kehityskaarta tilassa ja kerronnassa. Henri Lefebvren tilakäsitteistä kirjoittaja on kiinnostunut

ennen kaikkea tilan representaatioista (*representational spaces*), jotka koostuvat symbolisia funktioita sisältävästä rakennetusta ympäristöstä sekä kirjallisten tilojen esityksistä s. (24). Liikkeen poetiikka siis yhdistää kirjallisuuden tilallisia elementtejä henkilöhaahmojen liikkeeseen ajassa. Liike onkin Ameelin analyyseissä usein tärkeässä osassa, esimerkkinä junan liike kohti Helsinkiä, naisen tietynlainen kävely Esplanadilla, autoajelu öisen kaupungin halki, sou-tuvenematka Viaporiin tai Pitkäsillan ylittäminen.

Avaintekstien tukena Ameel käyttää tarvittaessa muuta aineistoaan. Aineiston huolellinen temaattinen lähilukeminen tuottaa hienon narratiivin koko teokselle: siitä syntyy kiehtova tarina. Kerronnan kaari lähtee 1800-luvun sokeeraavasta pääkaupunkiin saapumisesta ja sen tuottamasta eksymisen tunteesta julkisen tilan monia merkityksiä tuottavan kokemuksen kautta häviävään Helsinkiin ja siitä edelleen laajenevan kaupungin tuottamaan täysin uudenlaiseen, sisäistettyyn kaupunkikokemukseen. Siinä kaupunki ja päähenkilön mielentila muodostavat toisistaan riippuvan kokonaisuuden.

Ameelin mukaan tämä suomalaisen kaupunkikokemuksen murros ei tapahtunut tulenkantajien tai heitä lähellä olleiden kirjailijoiden teksteissä, kuten on esitetty, vaan 1920–30-lukujen vaihteen perifeerisempiä lajeja ja teemoja hyödyntäneiden proosakirjailijoiden tuotoksissa, jotka kuvasivat enemmän kaupungin reuna-alueita kuin keskustaa. Esimerkkeinä mainitaan erityisesti Waltarin *Suuri illusio* sekä lisäksi mm. Unto Karrin *Sodoma* (1929), Arvi Kivimaan *Epäjumala* (1930 ja Iris Uurron *Ruumiin ikävi* (1930–31). Ameel tosin myöntää, että tulenkantajien käynnistämä diskurssi vaikutti toki heidänkin tuotantonsa.

Kun 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Helsinkiä kuvattiin yksinomaan ulkopuolisen silmin, siirtyään Järnefeltin *Veneh'ojalaisista* lukien kokemaan kaupunkia myös paljasjalkaisen helsinkiläisen näkökulmasta (s. 45). Kun vuosisadan vaihteen kirjallisuudessa kaupunkikuvaa verrattiin päähenkilöiden sisäiseen maailmaan, myöhemmin heidän tajuntansa tunkeutuu tilallisiin kokemuksiin ja päinvastoin (s. 121). Sisäisen tilallisen kokemuksen fragmentaarisuus siirtyy esimerkiksi *Suuressa illusiossani* lauserakenteisiin:

Pimeä, syksyinen yö. Katulyhtyjen kalpean hauras valo. Mustat puut. Hellas. Ajatukset hänen loppuun väsyneessä sielussaan. Hänen katkernutensa. Caritas. Pimeä ulappa. Kaukana pimeään häipyvän Suomenlinnan valot (s. 129–130).

Waltarin läpimurtoromaania Ameel lukee myös niin sanottuna urbaanina pastoraalina: siinä kaupungin estetisoivan kokemuksen ajallisuus korvaa maaseudun luonnon rytmin, kun taas Helvi Hämmäläisen *Säädyllisessä murbenäytelmässä* (1941) kaupungin estetisointi näyttää palauttavan ihmisen läheisen suhteen ympäristöönsä hyvin samaan tapaan kuin on tyypillistä pastoraalille (s. 142).

1930-luvun Helsinki näyttäytyy jaettuna kaupunkina, mutta jakolinja on mutkikkaampi kuin pelkkä Pitkäsilta, johon raja usein on vedetty. Ameel näkee tämän dualismin paljon monivivahteisempänä ja lukee työläisen Sörnäisten vastakohtaksi ennen kaikkea modernin Töölön. Aiemmin niin tärkeän Esplanadin, kuten koko kantakaupungin, merkitys taas katoaa, ja tilalle nousevat uudet alueet kaupungin laitamilla. Niihin kiteytyy paljon modernin kaupunkielämän kielteisiä piirteitä, ne ovat kuin Joel Lehtosen *Rakastuneen rannan* (1922) groteski päähenkilö, mutta silti asukkaidensa rakastamia. Uuden Helsingin estetisointia käsitellään myös kuoleman uhkaa huokuvan rannan rajatilan (s. 128–129) sekä seksuaalisten konnotaatioiden kyllästäjän öisen kaupunkiajelum kautta (s. 131–136).

Helsinkiä on kuvattu lähes yhtä kauan kuin suomenkielistä kirjallisuutta on julkaistu. Juhani Ahon *Helsinkiin* on ensimmäisiä teoksia, joissa pääkaupunkimme on merkittävässä roolissa, mutta ensimmäiseksi suureksi Helsinki-romaaniksi Ameel nimeää Arvid Järnefeltin vuonna 1909 ilmestyneen *Veneh'ojalaiset*, jota ei ole aiemmin luettu kaupunkiroomaanina vaikka se tarjoaa kaleidoskooppisen yleiskuvan autonomian ajan lopun Helsingin tuottamista kokemuksista. Helsinki kasvaa tapahtumapaikasta läsnäolijaksi, Järnefeltin Helsingistä tulee teki-jä. Lieven Ameelin teos puolestaan paljastaa Tuhkimoksi ja ikuiseksi nousukkaaksi aiemmin kuvatun 1890–1930-lukujen kirjallisen Helsingin olevan selvästi totuttua moninaisemman ja rikkaamman.

Helsinki in early twentieth-century literature: Urban experiences in Finnish prose fiction 1890–1940 avaa aivan uusia näkökulmia suomenkielisen kirjallisuuden historiaan, ennen kaikkea sen tilallisiin ulottuvuuksiin ja kaupunkikokemukseen. Samalla se tuo kansainvälisen tutkimuksen estradille, jos nyt ei ihan provinssikaupunkia, niin kuitenkin globaalissa mittakaavassa syrjäisen pikkukaupungin, mikä lie-nee monelle tervetullutta vaihtelua jo kovin kaluttuun pohdintaan Pariisiin, Lontoon, New Yorkin tai Los Angelesin olemuksesta.